

УДК 81'255.2:6

СУЧАСНА НАУКОВА СТАТТЯ У КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ

С.С. Кулезньова, Р.Ю. Філіпов

Київ, Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

kulezneva@ukr.net, roman.filipov@ukr.net

У статті аналізуються сучасні тенденції дослідження тексту наукової статті. Автори розглядають створення наукової статті як відображення складного лінгвістичного та соціального процесу, результат якого залежить від правильного врахування всіх екстралінгвістичних та суто лінгвістичних чинників. Комунікативно-прагматичний аспект розгляду наукової статті направляє зосередженість авторів на понятті мовленнєвого жанру. Жанр, як єдність тематично, композиційно та стилістично об'єднаних повідомлень є мовленнєвим засобом комунікації і формалізує соціальну взаємодію. Розгляд мовленнєвого жанру як комунікативного явища дозволяє враховувати комунікативні стратегії та їх реалізацію в текстах наукових статей. Комунікативні стратегії виступають одночасно і інструментом, і вагомим фактором забезпечення виконання поставлених завдань автором наукової статті. Аналіз наукової статті в процесі підготовки майбутніх перекладачів виконує подвійну функцію: навчання мистецтву перекладу письмового тексту та оволодіння навичками створення тексту англійською та українською мовою.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, наукова стаття, наукова комунікація, комунікативні стратегії.

Вступ. На сьогоднішній день англійська мова де-факто є мовою спілкування міжнародної наукової спільноти, тому прикладні питання стосовно навчання студентів володіння англомовного наукового стилю, зокрема письмового (або академічного письма), знаходяться у колі дослідницьких інтересів як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців (К. Nyland, А. Wallwork, О.М. Ильченко, Т.В. Яхонтова, С.А. Жаботинська, І.В. Бровченко та ін.). На сучасному етапі сформованим є такий підхід до навчання англійської мови, як ЕАР (English for Academic Purposes) – англійська мова для наукових цілей (англійська мова для професійного спілкування в українській методологічній термінології).

Стрімке зростання ЕАР ґрунтується на процесах глобалізації у сучасному суспільстві, які, без сумніву, впливають і на стан справ у сучасному науковому просторі. Як наслідок, питанням навчання академічному письму студентів, для яких англійська не є рідною мовою, приділяється увага, як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі. «Обізнаність із нормами й канонами сучасного англомовного наукового дискурсу (стилю) і вміння представляти свої наукові здобутки англійською мовою є надзвичайно важливими для тих з українських учених, хто хоче активно спілкуватися зі своїми зарубіжними колегами і стати рівноправними членами міжнародних науково-освітніх спільнот» [13, с.8].

Опублікування результатів досліджень є невід'ємною частиною професійного життя науковця, розповсюдження результатів досліджень та отриманих даних – невід'ємна частина дослідницького процесу та наукової кар'єри. Основним жанром наукового стилю є наукова стаття, що пояснюється низкою соціальних та економічних чинників. Публікація статті у престижному англомовному виданні не тільки сприяє розповсюдженню нового знання, але також надає можливості для подальшого зростання дослідницької кар'єри.

К. Енгландер висловлює думку, що кожна наукова стаття вважається продуктом вкладених у неї наукових знань, та кількість таких продуктів іде на рахунок статусу дослідника, авторитету наукового закладу та добробуту нації. Інакше кажучи, у сучасному глобалізованому науковому просторі наукові статті мають цінність поза власне наукового змісту. Процес створення наукової статті є комплексним: лінгвістичним та соціальним; стаття переконує рецензента в актуальності, новизні дослідження та вказує на можливі в майбутньому напрями розвитку. На перший план висувається сам процес дослідження, а не роль науковця у ньому. Серед специфічних лінгвістичних засобів представлення матеріалу дослідження дослідниця виділяє комунікативні стратегії і наголошує, що цілком доцільно зосередити увагу на мовних питаннях викладу матеріалу, адже у статті потрібно успішно передати результати дослідження та їх важливість [14].

На нашу думку, саме тому пильна увага повинна бути зосереджена на правилах добору мовних та мовленнєвих засобів реалізації комунікативних стратегій у письмових наукових текстах як англійською мовою так і українською, що є важливим елементом під час навчання письмовому перекладу.

Метою нашого дослідження є розгляд основних тенденцій у дослідженнях наукової статті як жанру наукового функціонального стилю в комунікативно-прагматичному аспекті та розгляд основних теоретичних засад функціонування комунікативних стратегій під час створення сучасних

наукових текстів.

Наукова стаття як жанр у комунікативно-прагматичному аспекті. Будь-який жанр (як письмовий, так і усний) наукового функціонального стилю (стаття, монографія, тези, захист дисертації, виступ на конференції) можна розглядати як комунікативну подію. Представлення на розсуд світової наукової спільноти будь-якого наукового твору вимагає від автора розуміння основних комунікативних складових, від яких залежить його ефективність. У рамках письмового наукового функціонального стилю (який, в першу чергу, повинен в значній мірі бути безособовим та неупереджено представляти результати досліджень) слід також вирішувати комунікативні завдання як справити вплив на цільового читача та довести правомірність своєї точки зору. З цих позицій, реалізація відповідних стильових норм і вирішення певних комунікативних завдань відбувається у письмових наукових текстах за допомогою відповідних комунікативних стратегій.

У сучасних лінгвістичних студіях дослідження набувають комунікативно-прагматичної спрямованості, постає питання вивчення одиниць комунікації в межах дискурсу, на роль однієї з яких поряд із мовленнєвим актом претендує мовленнєвий жанр, увага до якого у сучасній комунікативній лінгвістиці є наслідком дослідження питань організації мовного коду у спілкуванні [2, с.5].

Зазначимо, що мовленнєвий жанр розглядається не тільки у комунікативній лінгвістиці. Існує низка лінгвістичних підходів до вивчення мовленнєвих жанрів, які ми стисло охарактеризуємо.

1. Концепція А. Вежбіцької, яка пропонує моделювання кожного мовленнєвого жанру за допомогою послідовності простих речень, які виражають мотиви, інтенції та інші ментальні акти, які визначають даний тип висловлювання [3].

2. Розуміння мовленнєвого жанру як стилістичного явища. У рамках цього підходу Ст. Гаїда характеризує жанр як одне з центральних понять стилістики, яка вивчає культурно обумовлену поведінку людей [4]. В.О. Салімовський визначає мовленнєвий жанр як відносно стійкий тематичний, композиційний та стилістичний тип висловлювання та пропонує стилістичний підхід до класифікації мовленнєвих жанрів [9].

3. Розуміння мовленнєвого жанру як текстового явища. Прихильники цього підходу в основу визначення мовленнєвого жанру покладають поняття тексту. Наприклад, М.Ю. Федосюк вважає, мовленнєві жанри – це сталі тематичні, композиційні та стилістичні типи не висловлювань, а текстів [11]; на думку Є.А. Іванчикової, жанрова форма мовлення – це певним чином оформлений текст [6].

4. Розуміння сутності мовленнєвого жанру як типу висловлювання. Таке розуміння було сформульовано М.М. Бахтіним, який зазначив, що кожне окреме висловлювання індивідуально, але кожна сфера використання мови виробляє власні відносно сталі типи таких висловлювань, які ми і називаємо мовленнєвими жанрами [1, с.159].

5. Розуміння мовленнєвого жанру як категорії дискурсу. Згідно з цим підходом Ф.С. Бацевич визначає мовленнєвий жанр як категорію організації мовного коду в комунікації поряд із дискурсом і мовленнєвим актом. Мовний код розуміється як вияв мови, яка взаємодіє із значною кількістю різноманітних немовних чинників (паралінгвістичних, соціальних, психологічних, ситуативних тощо) у процесі спілкування, який відбувається у межах конкретного часу та простору [2].

Розгляд мовленнєвого жанру з позицій прийняття його комунікативної, дискурсивної природи передбачає його розуміння як комунікативної дії, яка здійснюється відповідно до принципів та правил мовленнєвої поведінки, які прийняті у суспільстві, з урахуванням впливу екстралінгвістичного контексту. Розглянемо деякі дослідницькі точки зору.

О.В. Дерпак вважає, що мовленнєвий жанр можна представити у вигляді об'ємної моделі, у межах якої мовець komponує комунікативні одиниці. Склад мовленнєвого жанру формується залежно від конситуації спілкування, особистостей його учасників. Більш того, мовець може з урахуванням реакції адресата оперативно вносити корективи у побудову мовленнєвого жанру для зміни ефекту своїх мовленнєвих дій. Мовленнєвий жанр є також складовою тактико-стратегічних дій, які мовець реалізує у ході певного дискурсу як цілісного утворення комунікативної діяльності [5, с.5].

І.Р. Корольов припускає, що мовленнєвий жанр виступає відносним синонімом комунікативної ситуації, і вважає, що між мовленнєвим жанром та комунікативною ситуацією існує ієрархічне співвідношення: мовленнєві жанри складаються із сукупності комунікативних ситуацій, які, в свою чергу, є складною сукупністю мовленнєвих актів [8].

Т.В. Яхонтова визначає жанр як комунікативну подію, оскільки він спрямований на досягнення певних комунікативних завдань і слугує засобом їх виконання, також він є текстовим втіленням дискурсу [13, с.24].

На нашу думку, мовленнєвий жанр можна розглядати як комунікативне явище, яке формується під впливом особистостей учасників спілкування та інших позамовних чинників, і являє собою комплекс тематично, композиційно та стилістично усталених повідомлень, об'єднаних метою

спілкування і задумом мовця. Жанр має мовленнєве вираження у процесі комунікації та формалізує соціальну взаємодію. Таке розуміння мовленнєвого жанру дозволяє більш детально розглянути комунікативні та мовленнєві стратегії, які реалізуються в текстах наукових статей, а саме статей науково-гуманітарного спрямування.

Комунікативні та мовленнєві стратегії у створенні тексту наукової статті. Поняття «стратегія» введене у лінгвістику як запозичене з інших галузей знань, пов'язаних із плануванням і цілеспрямованою діяльністю (наприклад, військова справа та політика). Найбільш загальне визначення стратегії, що використовується у лінгвістиці, запропонували С. Фаєрх та Дж. Каспер, які вважають, що стратегія – це усвідомлений план вирішення проблеми, досягнення певної комунікативної мети [15].

Слід зазначити, що на сучасному етапі лінгвістичних досліджень чіткого розмежування певних понять не існує, тому наведемо думку М.С. Смирнової, яка, на наш погляд, слушно зауважує, що «перш ніж перейти до розгляду основних наукових набутоків із досліджуваної проблеми, необхідно насамперед відзначити певну теоретичну «лакуну», на яку натрапляє дослідник, аналізуючи поняття комунікативної стратегії і тактики. Мова йде про те, що в ряді наукових робіт ми зіткнулися з різною термінономінацією, а саме – «мовленнєві», «комунікативні» і «дискурсивні» стратегії і тактики. Цікаво те, що в жодній з робіт немає чіткої термінологічної дистрибуції, більше того, ці терміни уживаються як взаємозамінні, синонімічні.» [10, с.151].

З урахуванням спрямованості нашого дослідження на розгляд сучасної наукової комунікації розглянемо, як розуміється термін «комунікативна стратегія», яку можна розглядати як засіб реалізації та вирішення комунікативних завдань.

О.С. Іссерс, якій належить одне з детальних досліджень комунікативних стратегій, в його основу покладає тезу, що мовленнєва комунікація – це стратегічний процес, базисом якого є вибір оптимальних мовних ресурсів. Вона зазначає, що стратегія мовленнєвої поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли метою ставиться досягнення довготривалих результатів. В загальному розумінні мовленнєва стратегія включає в себе планування процесу мовленнєвої комунікації в залежності від конкретних умов спілкування та особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану; таким чином, мовленнєва стратегія – це комплекс мовленнєвих дій, які направлені на досягнення комунікативної мети. Дослідниця зауважує, що конструювання зв'язного тексту, як стратегічний вибір одиниць різних рівнів та засобів їх організації для рішення комунікативної задачі мовця, будується на розумінні та прогнозі майбутньої комунікації, причому слід враховувати, що планування мовленнєвої поведінки – це частина інтерактивного процесу, в якому текст повідомлення активно інтерпретується адресатом [7]. Логічним є висновок, що стратегія с самого початку накладає певні обмеження на можливий обсяг інформації та вибір мовних засобів: «Речевая стратегия определяет семантический, стилистический и прагматический выбор говорящего» [7, с.105].

В.Є. Чернявська вивчає широке коло питань мовленнєвого впливу та використання мови як одного із засобів здійснення влади у сучасному суспільстві. У своєму дослідженні вона пропонує визначити їх у термінах комунікативно-орієнтованої лінгвістики, спираючись в тому числі на поняття «комунікативна стратегія» [12, с.43]. На її думку, стратегія є цілісною системою операцій адресата по вибору та реалізації оптимального виконання комунікативних цілей в певній ситуації спілкування [12, с.44].

Враховуючи вищезазначене, можна казати, що у загальному розумінні стратегія у комунікативній лінгвістиці пов'язана з інтенцією та певною метою (або їх сукупністю) мовця та добором засобів її досягнення. Реалізація стратегії розуміється як комплекс дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети мовця у процесі створення тексту певного жанру.

З урахуванням нашого розуміння мовленнєвого жанру, як комунікативного явища і комплексу стилістично усталених повідомлень, вважаємо, що комунікативні стратегії реалізуються саме у жанрах певного функціонального стилю за допомогою притаманних стилю та жанру мовних і мовленнєвих засобів. Стратегія при цьому є одночасно інструментом, який зосереджується на вирішенні завдань, і вагомим чинником забезпечення успіху комунікації при зміні комунікативного середовища.

Ми вважаємо, що створення наукового тексту по суті є мовленнєвою реалізацією (вербалізацією) комунікативних завдань мовця за допомогою низки комунікативних стратегій, притаманних певному функціональному стилю. Серед комунікативних стратегій, які реалізуються у текстах наукових статей, зазначимо на стратегії аргументації, переконання, презентації. Крім того, необхідно враховувати особливості наукової комунікації шляхом опублікування наукової статті, серед яких можна відзначити монологічність мовлення та опосередкованість цієї комунікації. З одного боку, такий стан справ

унеможливиює внесення автором статті «оперативних змін» у процес спілкування, проте, з іншого, надає можливість ретельно продумати добір мовленнєвих засобів, які забезпечать успіх подальшого розвитку комунікації.

Висновки. Сучасна наукова комунікація передбачає глибоке розуміння функціонування комунікативних стратегій, притаманних як англomовному, так і україномовному науковому функціональному стилям. Вважаємо за необхідне підкреслити, що створення наукових статей передбачає володіння засобами реалізації відповідних комунікативних стратегій. Такий підхід уможливиює виконання комунікативних завдань автора статті, без чого ефективність наукової комунікації не буде досягнута. На нашу думку, під час навчання академічному письму (а також перекладу) необхідно формувати у студентів вміння розпізнавати комунікативні стратегії в англomовних письмових наукових творах, мовні і мовленнєві засоби їх реалізації (вербалізації) і вміння відповідним чином відтворювати їх українською мовою. Таким чином, під час роботи над перекладом наукової статті відбувається по суті одночасна оцінка функціонального наукового стилю мови оригіналу і опанування науковим функціональним стилем мови перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема речевих жанров // Бахтин М.М. Собр. соч. – М.: Русские словари, 1996. – Т.5: Работы 1940-1960 гг. – С.159-206.
2. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Вежбицка А. Речевые жанры // Жанры речи. – 1997 – Вып. 1. – С. 197-212.
4. Гайда Ст. Стилистика и генология // Статус стилистики в современном языкознании. – Пермь: Изд-во ПГУ, 1992. – С.26-57.
5. Дерпак О.В. Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О.В. Дерпак. – К., 2005. – 16 с.
6. Иванчикова Е.А. Жанровые формы речи газетной публицистики (Опыт типологии текстов) // Стилистика русского языка. Жанрово-коммуникативный аспект стилистики текста. – М.: Наука, 1987. – С. 72-135.
7. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 5-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
8. Корольов І.В. Мовленнєвий жанр і комунікативна ситуація: співвідношення понять // STUDIA LINGUISTICA. Збірник наукових праць. Випуск 3. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – с. 130-134.
9. Салимовский В.А. Жанры речи в функционально-стилистическом освещении (научный академический текст). Изд-во Перм. ун-та: Пермь, 2002. – 236 с.
10. Смирнова М.С. Поняття стратегії і тактики релігійної проповіді з позицій дискурсивно-комунікативного підходу / М.С. Смирнова // Вестник Днепропетровского университета. Серия: Языкознание. – ДНУ, 2014. – С. 150–158.
11. Федосюк М.Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров // Вопросы языкознания. – 1997. – №5. – С. 102-120.
12. Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия [Электронный ресурс]: учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – 2-е изд., стер. – М.: ФЛИНТА, 2012. – 128 с.
13. Яхонтова Т.В. Основы англomовного наукового письма: Навч. посібник для студентів, аспірантів і науковців. – Львів: Видавничий центр ЛНУ, 2002 – 220 с.
14. Englander K., Writing and Publishing Science Research Papers in English / Englander Karen. – SpringerBriefs in Education. – Springer Netherlands, 2014. – 90 p.
15. Faerch C., Kasper G. Strategies in interlanguage communication / C. Faerch, G. Kasper. – NY: Longman, 1983. – 283 p.

REFERENCES

1. Bahtin, M.M. (1996). *Problema rechevyh zhanrov* [The problem of speech genres]. Moscow, Russia: Russkie slovari (pp. 159-206).
2. Batsevych, F.S. (2005). *Linhvistychna henolohiia: problemy i perspektyvy* [Linguistic genology: problems and perspectives]. Lviv, Ukraine: PAIS.
3. Vezhbicka, A. (1997). Rechevye zhanry [Speech genres]. *Zhanry rechi*, 1, 197-212.
4. Gajda, St. (1992). Stilistika i genologija [Stylistics and genology]. *Status stilistiki v sovremennom jazykoznanii*, 26-57.
5. Derpak, O.V. (2005). *Konfrontatyvni movlenniivi zhanry: komunikatyvno-prahmatychnyi ta movnyi aspekty (na materialii ukrainskoi, anhliiskoi ta polskoi mov)* [Confrontative Speech Genres: Communicative, Pragmatic and Linguistic Aspects (Based on Ukrainian, English and Polish)]. Extended abstract of candidate's thesis, Kyiv, Ukraine.
6. Ivanchikova, E.A. (1987). Zhanrovye formy rechi gazetnoj publicistiky (Opyt tipologii tekstov) [Genre forms of newspaper publicistic speech (The experience texts typology)]. *Stilistika russkogo jazyka. Zhanrovo-kommunikativnyj aspekt stilistiki teksta*, 72-135.
7. Issers, O.S. (2008). *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoj rechi* [Communicative strategies and tactics of the Russian speech]. Moscow, Russia: Izdatel'stvo LKI.
8. Korolov, I.V. (2009). Movlenniivi zhanr i komunikatyvna sytuatsiia: spivvidnoshennia poniat [Speech genre and communicative situation: notions correlation (correlation of notions)]. *Studia linguistica. Zbirnyk naukovykh prats*, 3, 130-134.
9. Salimovskij, V.A. (2002). *Zhanry rechi v funkcional'no-stilisticheskom osvshhenii (nauchnyj akademicheskij tekst)* [Speech genres under the frame (from the standpoint)of functional and stylistic approaches (functional stylistics) (scientific academic text)]. Perm', Russia: Izd-vo Perm. un-ta.
10. Smyrnova, M.S. (2014). Poniattia stratehii i taktyky relihiinoi propovidi z pozytsii dyskursyvno-kommunikatyvnoho pidkhdodu [The concepts of strategies and tactics of religious sermons from the standpoint of communicative and discursive

approaches]. *Vestnik Dnepropetrovskogo universiteta. Serija: Jazykoznanie*, 150-158.

11. Fedosyuk, M.Yu. (1997). Nereshennyye voprosy teorii rechevykh zhanrov [Unsolved problems in the theory of speech genres]. *Voprosy yazykoznavaniya*, 5, 102–120.

12. Chernjavskaja, V.E. (2012). *Diskurs vlasti i vlast' diskursa: problemy rechevogo vozdejstvija* [The discourse of power and the power of discourse: the problems of speech impact force]. Moscow, Russia: FLINTA: Nauka.

13. Yakhontova, T.V. (2002). *Osnovy anhlovnoho naukovoho pysma* [English Academic Writing]. Lviv, Ukraine: Vydavnychiy tsentr LNU.

14. Englander, K. (2014). *Writing and Publishing Science Research Papers in English*. Dordrecht, Netherlands: Springer Netherlands.

15. Faerch, C & Kasper, G. (1983). *Strategies in interlanguage communication*. New York, USA: Longman.

Kulieznova S., Filipov R. Modern scientific article under the frame of communicative and pragmatic approach. The article is dedicated to the analysis of modern tendencies in the text studies. The process of creating any scientific article can be regarded as the combination of complex linguistic and social process. The result of such combination is fully dependable on the right choice of extra-linguistic and pure linguistic factors. Taking into account communicative and pragmatic aspects (while analyzing a scientific text) make it possible to look at the notion of 'speech genre' as a key element influencing the formation of a scientific article. If we consider speech genre as a unity of thematically, compositionally and stylistically similar messages, it is possible to say that genre is a speech technique and it formalizes social interaction. Under the frame of considering speech genre as a communication phenomenon it is possible to pay attention to the communicative strategies and their functioning, as well as their influence and fulfillment, in the texts of scientific articles (especially humanitarian ones). If this is the case, then communicative strategies are the important instruments as well as key elements to ensure the positive result while achieving the goals that the author of the scientific article wanted to reach. Analysis of any scientific article while preparing future translators perform double function: teaching the art of written translation and mastering the skills of academic writing in English and in Ukrainian.

Key words: speech genre; scientific article; scientific communication; communicative strategies.

Кулезнёва С.С., Филиппов Р.Ю. Современная научная статья в коммуникативно-прагматическом аспекте. В статье анализируются современные тенденции исследования текста научной статьи. Авторы рассматривают создание научной статьи как отображение сложного лингвистического и социального процесса, результат которого зависит от того, насколько правильно учтены все экстралингвистические и исключительно лингвистические факторы. Коммуникативно-прагматический подход к рассмотрению научной статьи позволяет сосредоточиться на понятии речевого жанра. Жанр, как единство тематически, композиционно и стилистически связанных сообщений, есть речевым способом коммуникации, который формализует социальное взаимодействие. Рассмотрение речевого жанра как коммуникативного явления позволяет принимать во внимание коммуникативные стратегии и их реализацию в текстах научных статей. Коммуникативные стратегии выступают одновременно и инструментом, и важным фактором успешного выполнения поставленных автором научной статьи задач. Анализ научных статей в процессе подготовки будущих переводчиков выполняет двойную функцию: обучение искусству перевода письменных текстов и овладение умением создания текста научной статьи на английском и украинском языке.

Ключевые слова: речевой жанр; научная статья; научная коммуникация; коммуникативные стратегии.